

Jenny Erpenbeck

“Een handvol sneeuw”,
2014

(Aller Tage Abend, 2012)

Spraakmakende boeken

Anne Bollmann

30-3-2016

Jenny Erpenbeck
over
“Aller Tage Abend”
(*Een handvol sneeuw*)

- <https://www.youtube.com/watch?v=f5j0bRWVZYs>
(*Interview Lounge*: 3,20 min.)

Daarna:

1. Stemmen uit de media (recensies uit de Nederlandse pers)

2. Structuur / indeling

<i>Boek/ Intermezzo</i>	<i>Hoofdstukken</i>	<i>Pag.</i>	<i>Lengte</i>	<i>Tijd</i>	<i>Plaats</i>	<i>Levensmoment</i>	<i>Dood</i>	<i>Leeftijd (ca.)</i>
Eerste boek	28	9-66	56p.	1902	Brody, Galicië	Baby	Wiegendood	0,8j.
Interm. (1)		67-74	7p.					
Tweede boek	32	75-128	55p.	1919-1920	Wenen	Liefhebbend	(Zelf-)moord	18j.
Interm. (2)		129-134	5p.					
Derde boek	7	135-186	51p.	1938-1941	Moskou	Verraden	Dood in de goelag	39j.
Interm. (3)		187-198	11p.					
Vierde boek	23	199-228	29p.	1961	Oost-Berlijn	Hooggeëerd	Val van de trap	59j.
Interm. (4)		229-234	5p.					
Vijfde boek	7	235-268	33p.	1992	Berlijn	Vergeten	Overlijden verzg.huis	90j.

3. Figuren/personages

Erpenbeck:

- *hoofdpersonage/protagoniste:*
“Zij” = De baby; De oudste; “Lisa Fahrenwald”; (Kameraad) H., mevrouw Hoffmann)
- De moeder
- De vader
- De kleine (zus van de hoofdfiguur)
- De grootmoeder
- De overgrootmoeder
- De overgrootvader
- De echtgenoot (Kameraad H.)
- De zoon (Sasja)
- *Bijfiguren:* Andrej; diverse “kameraden+hoofdletter”, bewoners en personeel bejaardentehuis in het “Vijfde boek” (met achternaam)

4. Tijd een plaats

- Het boek behandelt een heel mensenleven en tegelijk een heel eeuw Europese geschiedenis: 1902-1992
- Belicht worden vijf momenten in het leven van de hoofdfiguur en haar verstrengeling met haar omgeving
- Meestal (behalve de laatste keer) bekijken we om de 20 jaar opnieuw het leven van de hoofdpersonage
- Elk moment als een soort “spot” op de levensomstandigheden op de plek/plaats die dan actueel is
- Binnen één boek weinig hints naar verloop van tijd
- Alleen af en toe indirecte hint naar sprong in de tijd

5. Vertelperspectief

- Ieder boek heeft z'n eigen vertelperspectief, maar er is een alwetende verteller aanwezig die telkens de situatie schetst en “in de hoofden” van de figuren kan kijken.
- Voor de rest wisselend, bijvoorbeeld:
 - Boek 1: reacties van de familieleden op dood van de baby, telkens uit een ander perspectief
 - Boek 2: zowel de hoofdpersonage (de oudste) als ook haar moeder spreken als “ik” (p. 102)

6. Zegswijzen/uitdrukkingen/spreekwoorden

- “(Es ist noch nicht...) aller Tage Abend”/„(Het ...is nog lang niet...) het einde van alle dagen“
- “De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen” (OT, Job 1:21)
- “Hoe lieflijk zijn Uw woningen, Heer Zebaoth” (OT, Psalm 84)
- “Achtien zijn (alleen) is niet genoeg”
- “Slordig en slonzig”
- “Het is ten strengste verboden de producten met de vingers aan te raken.”

7. Taal(gebruik)/stijlmiddelen

- Typografische middelen
- Verschillende teksttypes
- Personages: naamloos / functie + hoofdletter
- Herhaling (woorden, zinnen, alinea's)
- Joodse woorden (cursief)
- spreektaal
- Alliteraties
- Spiegeling
- zinsbouw wisselend, lang en kort
- Spel met taal, zoals omgedraaide beweringen of taalgrappen/dubbelzinnigheden

7. Taal(gebruik)/stijlmiddelen

- Natuurkundige begrippen en onderwerpen, toegepast op alledaagse situaties
- Filosofische begrippen
- Literaire toespelingen (o.a. naar werken van Goethe, Ibsen, Mozart, Joseph Roth (Brody), mythes uit de oudheid, enz.,)
- Citaten uit/toespelingen op andere werken/aspecten rond Goethe, o.a.:
 - Iphigenia op Tauris (p. 126); (= uitgave, deel negen)
 - De dood en de bajadère (p. 60);
 - Welkom en afscheid (p. 205);
 - Faust (p. 90);
 - Goethepreis (p. 203)

8. Attributen

(dingen die belangrijk zijn)

- **Erpenbeck:** “Objecten, die lange tijd de weg van een familie begeleiden, hebben waarde voor deze familie, maar deze waarde is niet meetbaar; het zijn vaak banale dingen, het is “bewaarde tijd”
- Goethe:
 - uitgave in 20 delen, deel 9 beschadigd (bevat: “Iphigenia op Tauris” (p. 126);
 - De zoon laat het boek (deel 9) staan in een antiquariaat, zonder te weten dat het bij zijn familie behoorde (p. 255)
- Voetenbankje
- Zevenarmig kandelaar
- Gouden knopen (ambtenarenjas van de vader)
- Staande klok

(zie p. 254-261 over het verblijf van deze “familiedingen”)

9. Thematiek

- Europese geschiedenis van de 20^e eeuw
- Antisemitisme
- Marxisme
- Mens en menselijkheid
- Waarheid, leugen en fictie
- Toeval, geloof en lot
- Leven en dood
- Weggaan en opnieuw beginnen: lafheid of teken van karakter?
- “Heimat” en vlucht
- Prostitutie
- Verdringing en herinnering
- Overlevingsdrift en fatalisme
- Kracht van het woord/de taal/de literatuur/het schrijverschap

10. Vertaling D-NL

Elly Schippers:

“Vertalersgeluktournee”, april-mei 2015”

Over de vertaling van de titel: „Es ist noch nicht **aller Tage Abend**“

Opties:

- *Letterlijk*: Tussen heden en morgen kan veel gebeuren.
- *In het kort*: Wat niet is, kan komen.

Alternatieven / Toespelingen op de inhoud:

- Wat is, kan veranderen.
- De vijf levens van mevrouw Hoffmann
- Een handvol sneeuw
- (*Engelse vertaling, titel: The End of Days*)

Elly Schippers: “Vertalersgeluktournee”, april-mei 2015”

- **Wat maakt het vertalen van de boeken van Erpenbeck nu zo fascinerend?**
- Dat is de poëtische stijl, dat zijn de lange, meeslepende zinnen waarin elk woord op zijn plaats staat, zinnen die je als vertaler talloze malen hardop leest om het juiste ritme te pakken te krijgen.

Bijvoorbeeld:

- *Dat wachten was vlak na het begin van de oorlog begonnen, eerst bij het in de rij staan voor brood, vlees en vet, later ook voor melk, suiker, aardappelen, eieren en kolen. Nu, na het einde van de oorlog, zit ze nog steeds zo, in dat donkere woud van lichamen dat in vijf jaar om haar heen is gegroeid, dat 's nachts zijn takken steeds verder uitstrekke in stegen en straten, om hoeken, over trappen en pleinen van de stad Wenen, terwijl ook zij groeide, een meter zeventig intussen, al hongerend de hoogte in geschoten, al jaren nacht na nacht wachtend te midden van duizenden andere mensen die voor hun leven vochten door te wachten... (p. 84)*

Speelse elementen

- Rijmpjes en versjes of verwijzingen naar versjes.
- Verwijzingen naar de Bijbel, de Talmoed en de literatuur.
- Altijd moet je er bij haar op bedacht zijn dat er een addertje, oftewel een verwijzing onder het gras schuilt.

Bijvoorbeeld:

„Rote, Rote, ging ging ging, Feuer brennt in Wahring*, Feuer brennt in Ottakring*, bist a gselchter Haring!“

Vertaling:

‘Rooie, rooie, ik zal oe gooie, met een steen tegen oe been, met een kluit tegen oe snuit, rooie, rooie, de kerk is uit!’ (p. 117)

(*Wahring en Ottakring = Weense districten, voor Nederlanders onbekend)

De vrijheden van de vertaler

- **Inbrengen van passende elementen uit de doeltaal, bijvoorbeeld:**
- **“So, jetzt noch Händewaschen **und fertig.**”**

Nederlandse vertaling:

- Zo, nu mijn handen nog wassen **en klaar is Kees.** (p. 87)

11. Intertekstuele en biografische verbanden “Een handvol sneeuw”

- met de familiegeschiedenis van Jenny Erpenbeck
- met haar ander werk, bijvoorbeeld “Heimsuchung” (*Huishouden*)
- W.G. Sebald: citaat uit zijn laatste roman “Austerlitz” aan het begin van het boek

W.G. Sebald (1944-2001)

“Austerlitz” (2001)

- „Afgelopen zomer zijn we nog van hier naar Mariënbad gegaan. En nu, waar gaan we nu heen?“
- De roman vertelt het verhaal van de joodse vluchteling Jacques Austerlitz die als kind is beroofd van zijn vaderland, zijn taal en zijn naam, en die nu niet meer kan aarden in deze wereld en op zoek is naar zijn wortels.
- De thematiek draait om het herinneren, vergeten en herdenken van o.a. Theresienstad, Mariënbad en Praag.

Jenny Erpenbeck

- Interview, NRC, 11 maart 2016
- 'Ik ben een vrouw met joodse voorouders ...'

Familie Erpenbeck

Jenny Erpenbeck komt uit een familie van natuurwetenschappers en schrijvers, voornamelijk werkzaam in de toenmalige DDR resp. de Oostblok:

- **Ouders:** Jenny Erpenbeck is de dochter van
 - **John Erpenbeck**, fysicus, filosoof en auteur (*1942, Sowjetunie), en
 - **Doris Erpenbeck**, geb. Galuhn, (*1942 te Ostpreußen, in 1945 gevlucht uit Mazurië, opgegroeid in Bernau bij Berlijn, studie en werk Humboldt-Universiteit, gescheiden van J. Erpenbeck en 2^e huwelijk (Rudolf Kiliyas, bioloog, huwelijk 1987), vertaler uit het Arabisch, (geprom. + gehab.); †2008 in Berlijn)
- Beide ouders bekende intellectuelen in de DDR

Familie Erpenbeck

Grootouders van vaders kant:

- **Fritz Erpenbeck** (*1897, Mainz - †1975, Berlijn), schrijver en publicist, lid KPD, en
- **Hedda Zinner** (*1902/5 Lemberg, Gallicië of in Wenen, Joodse familie - †1994, Berlijn), vanaf 1929 in Berlijn, lid KPD, 1933 emigratie naar Wenen en Praag, leefde en werkte vanaf 1935 in de Sovjet-Unie, o.a. als actrice, cabaretier, radioprogramma bij Radio Moskou, werkte ook als regisseur; terugkeer naar Berlijn in 1945, aldaar werkzaam als schrijfster tot haar dood

Jenny Erpenbeck over de invloed van haar Joodse familiegeschiedenis

- Aan de basis van deze roman, ik weet eigenlijk niet of ik dat openbaar wil maken, staat het verhaal van mijn overgrootouders. Zij was naar verluidt Joods en hij niet. Ik wilde helemaal niet over hen schrijven, maar wel over het dilemma. Hij kon geen carrière maken, zij voelde zich daar schuldig over. Evenwicht is zelden interessant voor een boek.
- (...)
- Na veel research ben ik er overigens achter gekomen dat mijn overgrootvader ook Joods was.
- (...)
- Om de Joodse personages te kunnen beschrijven heb ik enorm veel moeten lezen. De Talmoed was een openbaring voor me. De hoogst artificiële en verfijnde kunst van het nadenken, ingebed in een lange traditie. Ik streef ernaar dat de taal in mijn boeken niet alleen transportmiddel is, maar zelf ook een betekenis heeft. Denken wordt handeling via de taal.

interview met Guus Bauer, 31-5-2015:

<http://www.tzum.info/2015/05/interview-jenny-erpenbeck-over-een-handvol-sneeuw/>

Familiegeschiedenis en schrijverschap

- Michiel Krielaars:** „*U komt uit de intellectuele elite van de DDR. Uw grootmoeder was de beroemde communistische schrijfster Hedda Zinner en uw vader hoogleraar natuurkunde en filosofie. Speelt die ‘linkse’ achtergrond een rol bij uw schrijven en uw maatschappijkritiek?*”
- J. Erpenbeck:** „Ik had een gelukkige jeugd in de DDR. Weliswaar was het niet het beste land op aarde, maar het kapitalisme was voor mijn familie geen alternatief. De gedachte dat economische groei het hoogste goed is en alles alleen maar draait om kopen en verkopen, staat me tegen. Kort na de val van de Muur kwam ik voor het eerst in een McDonald’s. Het was er chic en het eten was er beter dan in het beste restaurant van de DDR. Maar daar bleef het dan ook bij. Soms heb ik gewoon heimwee naar de viezigheid en al het kapotte uit mijn jeugd.”
- M. Krielaars:** „*Is dat geen nostalgie?*”
- J. Erpenbeck:** „Van het communisme waarin mijn grootmoeder actief was, kun je veel leren. In haar jeugd, in de jaren twintig, was de wereld nog niet zo af als nu en viel er nog veel te veranderen. Het is tragisch dat de goede energie van die beweging door Stalin is vernietigd.”

(Interview in NRC, 11-3-2016)

„Vertellen over de rol van de toeval een niet over schuldgevoel”

Michel Krielaars: „*Uw boek (Gaan, ging, gegaan) heeft een andere thematiek dan uw eerdere romans waarin de Duitse geschiedenis een grote rol speelt?*”

Jenny Erpenbeck: „Vluchtelingengeschiedenissen komen ook in mijn andere boeken voor. Ik schrijf altijd alsof ik na vijftig jaar terugblik. Zoals in het geval van de jodenvervolging in *Alle dagen sneeuw* (sic!). Het biedt me de kans om over de rol van het toeval te vertellen, en niet over schuldgevoel. De beschrijving van vluchtelingen op die krappe boten deed me denken aan de veewagens waarmee joden naar de kampen werden gedeporteerd. Het grote verschil tussen toen en nu is echter dat de joden onze burens waren en de huidige vluchtelingen van verre komen. Maar over vijftig jaar kun je over hen ook zulke verhalen schrijven, want ook deze crisis gaat om dingen die ons allemaal aangaan.”

(Interview in NRC, 11-3-2016)

Europeanen zijn migranten

- Erpenbeck laat de vader na zijn vertrek naar Amerika denken: “Binnen Europa hadden de mensen zich van oudsher, al zwervend over het vasteland, vermengd en een nieuw onderkomen gezocht als een land te weinig opleverde of het leven er om een andere reden ondraaglijk werd.” (*Een handvol sneeuw*, p. 61)
- In een gesprek met Marga Dijkgraaf zei Jenny Erpenbeck over *Een handvol sneeuw*: “Europeanen vergeten altijd dat we allemaal emigranten zijn. We komen allemaal ergens anders vandaan. Zo zit onze geschiedenis in elkaar.”

<http://margotdijkgraaf.nl/blog/jenny-erpenbeck-over-een-handvol-sneeuw-bekroond-met-de-europese-literatuurprijs-2015/>